

AKCIJSKI PLAN ZA
**DIJAMANTNI
OTVORENI
PRISTUP**

OŽUJAK 2022.

PRIJEVOD SRPANJ 2023.

Kolofon

Ožujak 2022.

Prijevod: Srpanj 2023.

‘Akcijski plan za dijamantni otvoreni pristup’

DOI: 10.5281/zenodo.8107557

Autori:

Zoé Ancion (French National Research Agency)

Lidia Borrell-Damián (Science Europe)

Pierre Mounier (OPERAS)

Johan Rooryck (cOAlition S)

Bregt Saenen (Science Europe)

Prijevod: Iva Grabarić Andonovski (Sveučilište u Zagrebu)

Zahvala: Autori zahvaljuju sudionicima radionice o dijamantnom otvorenom pristupu održane 2. veljače 2022. i članovima Science Europe radne skupine za otvoreni pristup na povratnim informacijama.

Urednici: Johan Rooryck (cOAlition S), Iwan Groeneveld (Science Europe)

Dizajn: Iwan Groeneveld (Science Europe), Laetitia Martin

Ovaj dokument je objavljen pod međunarodnom licencijom Creative Commons 4.0, koja omogućava neograničeno korištenje, dijeljenje i prikazivanje u bilo kojem mediju ili formatu, uz imenovanje autora i izvora, osim logotipova i drugog sadržaja sa zasebno označenim pravima korištenja. Za kopiju licencije posjetite web stranicu: creativecommons.org/licenses/by/4.0/ ili pošaljite pismo na adresu: Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Uvod

Ovaj akcijski plan donosi niz prioriternih aktivnosti za daljnji razvoj i širenje održivog dijamantnog ekosustava znanstvene komunikacije vođene zajednicom. Svrha mu je okupiti znanstvene časopise i izdavačke platforme u dijamantnom otvorenom pristupu oko zajedničkih načela, smjernica i standarda kvalitete, uvažavajući kulturnu, višejezičnu i disciplinarnu raznolikost koja čini snagu ovog sektora. Istraživačima, urednicima i znanstvenim organizacijama će ovaj akcijski plan uvelike biti od pomoći.

‘Dijamantni’ otvoreni pristup je model objavljivanja znanstvenih radova u kojem znanstveni časopisi i izdavačke platforme ne naplaćuju naknadu autorima ili čitateljima. Časopisi u dijamantnom otvorenom pristupu predstavljaju izdavačku inicijativu koju pokreće i vodi akademska zajednica. Pružajući usluge maloj, fino podešenoj, višejezičnoj i multikulturalnoj znanstvenoj zajednici, ovakvi časopisi i platforme utjelovljuju koncept bibliografske raznolikosti. Iz tog su razloga časopisi i platforme u dijamantnom otvorenom pristupu po svojoj prirodi i dizajnu pravični.

Prijelomno ‘Istraživanje časopisa u dijamantnom otvorenom pristupu’ (engl. [Open Access Diamond Journals Study](#) odnosno OADJS) otkrilo je opseg i veličinu ovog izdavačkog ekosustava. Procjene su da je u 2021. godini diljem svijeta u dijamantnom otvorenom pristupu objavljeno između 17.000 i 29.000 časopisa, što predstavlja bitnu komponentu znanstvenog izdavaštva, s udjelom od 8 do 9 % ukupno objavljenih radova i 45 % radova objavljenih u otvorenom pristupu.

Usprkos očiglednim prednostima, dijamantni otvoreni pristup se suočava s izazovima vezanim uz tehničke mogućnosti, rukovođenje, vidljivost i održivost takvih časopisa i platformi. Za odgovarajuću potporu ovom tipu znanstvenog izdavaštva treba uspostaviti bolji dijalog i suradnju između znanstvenika, financijera, znanstvenih organizacija, sveučilišnih knjižnica i izdavača, fakulteta, odjela, znanstvenih instituta, znanstvenih udruga, ministarstava i pružatelja usluga.

Svrha je ovog akcijskog plana znatno povećati mogućnosti časopisa u dijamantnom otvorenom pristupu za pružanje inovativnih, valjanih, pouzdanih i dostupnih izdavačkih usluga. Slijedeći preporuke OADJS, akcijski plan podupire dijamantni otvoreni pristup usmjeravanjem na četiri središnja elementa daljnjeg razvoja: učinkovitost, standardi kvalitete, jačanje kapaciteta i održivost.

1. Učinkovitost

Dijamantni otvoreni pristup trenutno predstavlja arhipelag relativno izoliranih znanstvenih časopisa i izdavačkih platformi, kojima bi koristilo dijeljenje resursa. Ovaj akcijski plan predlaže sljedeće aktivnosti za povećanje učinkovitosti i ekonomije razmjera:

- ▶ Fleksibilno uskladite standarde kvalitete, postignite održivost, te povećajte povjerenje svih dionika dijeljenjem infrastrukture, standarda, politika, izdavačkih praksi i tokova financiranja, pritom poštujući kulturne različitosti i zahtjeve pojedinačnih područja istraživanja.
- ▶ Povećajte pristupačnost, interoperabilnost i jednostavnost tehničkih usluga i operacija za dijamantne časopise i izdavačke platforme. Naročito obratite pažnju na usklađivanje i interoperabilnost sustava za prijavu i recenziranje radova, izdavačkih platformi i metapodataka.
- ▶ Ostvarite sinergiju između dijamantnih časopisa i izdavačkih platformi u istom području istraživanja, geografskom području ili na istom jeziku, putem mreže postojećih organizacija, skupina i udruga u svrhu pružanja boljih usluga znanstvenicima i čitateljima u cjelini.

2. Standardi kvalitete

Znanstveni časopisi i izdavačke platforme u dijamantnom otvorenom pristupu imaju različite prakse osiguravanja standarda kvalitete koji su ukorijenjeni u povijesnoj, kulturnoj i disciplinarnoj raznolikosti. Za podizanje i prilagodljivo usklađivanje profila kvalitete ovog ekosustava, akcijski plan predlaže sljedeće korake:

- ▶ Fleksibilno uskladite postojeće standarde s najboljim praksama objave u otvorenom pristupu koje su razvile razne organizacije (uključujući OASPA, DOAJ, COAR, COPE, SPE i EASE). To će biti ostvareno u suradnji sa zajednicama koje predstavljaju dijamantne časopise unutar međunarodnog okvira za izdavaštvo u dijamantnom otvorenom pristupu.
- ▶ Navedite standarde kvalitete za ovih sedam ključnih komponenata znanstvenog izdavaštva i istražite njihovu usklađenost u cijelom ekosustavu dijamantnog otvorenog pristupa:
  1. Financiranje i poslovni modeli
  2. Učinkovitost usluge i osiguranje kvalitete
  3. Uređivanje znanstvenih časopisa i znanstvena čestitost
  4. Pravo vlasništva, misija i upravljanje
  5. Komunikacija i marketing
  6. Raznolikost, jednakost i inkluzivnost, uključujući višejezičnost i rodnu ravnopravnost
  7. Otvorenost i usklađenost s načelima i praksama otvorene znanosti.
- ▶ Razvijte alat za samoprocjenu, pomoću kojeg ćete procijeniti standarde kvalitete dijamantnih časopisa, kako biste potakli njihov napredak i usklađivanje s međunarodnim okvirom za dijamantno izdavaštvo.

3. Jačanje kapaciteta

Znanstveni časopisi i izdavačke platforme u dijamantnom otvorenom pristupu se razlikuju prema uredničkim i upravljačkim vještinama. Ovaj akcijski plan predlaže sljedeće uzastopne radnje za jačanje kapaciteta:

- ▶ Izgradite kapacitet stvaranjem skupa alata za dijamantno znanstveno izdavaštvo. To uključuje edukacijski materijal za urednike časopisa i pružatelje usluga u dijamantnom pristupu, standarde kvalitete za časopise, te pravila i smjernice za autore i recenzente, koji će im biti dostupni u zajedničkoj pristupnoj točki.
- ▶ Uključite sve dionike u dijamantnom otvorenom pristupu – znanstvenike, financijere, znanstvene organizacije, sveučilišne knjižnice i izdavače, fakultete, odjele, znanstvene institute, znanstvene udruge i ministarstva – kako bi osvijestili njihove uloge u dijamantnom otvorenom pristupu.
- ▶ Obratite se znanstvenicima koristeći komunikacijsku strategiju usmjerenu na objavljivanje u dijamantnom otvorenom pristupu.
- ▶ Uspostavite neprofitabilni centar za jačanje kapaciteta za objavu u dijamantnom otvorenom pristupu u roku od 30 mjeseci, koji će časopisima i urednicima što ispunjavaju preduvjete pružati tehničke, financijske i edukacijske usluge te resurse na različitim razinama. Upravljanje tim centrom mora biti transparentno i odražavati zajednice dionika, uvažavajući decentraliziranu i raznoliku narav dijamantnog ekosustava.

4. Održivost

Iako znanstvena zajednica pokreće i vodi znanstvene časopise i izdavačke platforme, njihov pravni status i upravljačka struktura su često nedefinirani. Štoviše, njihov prihod često ovisi o doprinosu različitih institucija, njihovoj financijskoj potpori i kratkoročnoj potpori javnim sredstvima. Za povećanje održivosti izdavaštva u dijamantnom otvorenom pristupu, ovaj akcijski plan predlaže sljedeće korake:

- ▶ Razvijte okvir koji osigurava zakonsku prepoznatljivost i zaštićenost vlasničke i upravljačke strukture časopisa i platformi u dijamantnom otvorenom pristupu, kako biste mogli jamčiti bolju održivost sustava kojeg financira zajednica.
- ▶ Nastojte razumijeti troškove dijamantnog otvorenog pristupa i promičite odgovorno i transparentno vođenje financija, kako biste mogli izvještavati vodstvo časopisa, institucije i financijere o prihodima, rashodima i financijskoj održivosti. Svi pružatelji usluga će se morati pridržavati ovih načela.
- ▶ Promičite ravnomjerniju raspodjelu financijske potpore među različitim oblicima znanstvenog izdavaštva u otvorenom pristupu, kao i bolje i transparentnije praćenje raspoloživih financijskih sredstava.
- ▶ Nastojte osigurati da troškove objave u dijamantnom otvorenom pristupu u cijelosti snosi mreža institucija: financijeri, znanstvene organizacije, sveučilišne

knjižnice, sveučilišni izdavači, fakulteti, odjeli, znanstveni instituti, znanstvene udruge i vlada.

- ▶ Razvijte koordinirani mehanizam financiranja koji će doznati sredstva iz različitih izvora časopisima u dijamantnom otvorenom pristupu, infrastrukturi te centru za jačanje kapaciteta za objavu u dijamantnom otvorenom pristupu, predloženom pod točkom 3.

O akcijskom planu

Ovaj akcijski plan su pripremile sljedeće organizacije: ANR, cOAlition S, OPERAS i Science Europe. Plan su razmotrili i o njemu raspravljali članovi radne skupine Science Europe i međunarodni stručnjaci koji su sudjelovali u radionici o dijamantnom otvorenom pristupu održanoj 2. veljače 2022. Njihove su sugestije dovele do niza poboljšanja ovog plana. Radionicu je organizirala udruga Science Europe u suradnji sa cOAlition S, OPERAS i ANR. Sponzoriralo ju je francusko Ministarstvo visokog obrazovanja, istraživanja i inovacija u sklopu organizacije pariške konferencije o otvorenoj znanosti (engl. *Open Science European Conference* odnosno OSEC), održane tijekom francuskog predsjedanja Vijećem europske unije.

Dijelovi akcijskog plana će se inicijalno pokrenuti pod okriljem Horizon Europe projekta *Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication* (DIAMAS; 2022.–2025.), s konačnim ciljem da zajednica dijamantnog otvorenog pristupa preuzme njegovu dugoročnu implementaciju. Infrastruktura znanstvenog izdavaštva koja je pravična, vođena zajednicom, te pod vodstvom i u vlasništvu akademske zajednice će omogućiti svjetskoj znanstvenoj zajednici da preuzme odgovornost nad sustavom znanstvene komunikacije, kojeg kreiraju znanstvenici za znanstvenike.

